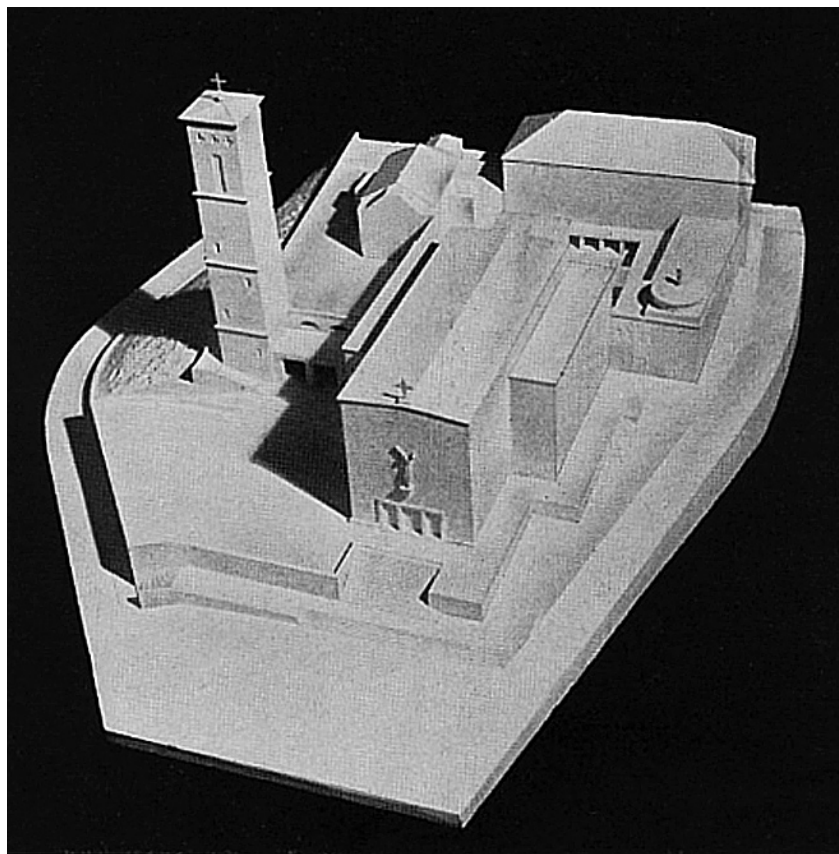

Ivana
Haničar
Buljan

Nataša
Jakšić

Dovršetak nedovršenog

O izgradnji zvonika crkve svetog
Antuna Padovanskog u Zagrebu

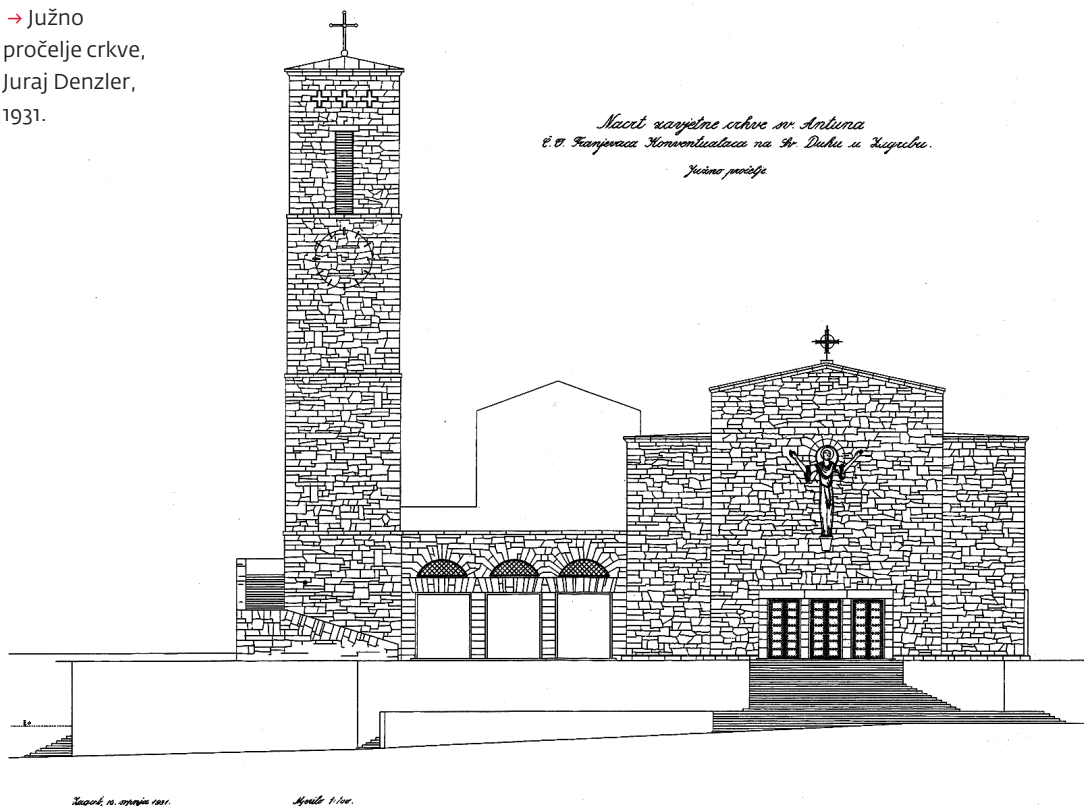
← Model crkve
sv. Antuna
Padovanskog,
Juraj Denzler,
1931.

U vremenu kada se devastacije moderne međuratne arhitekture sve češće događaju i nažalost postaju pravilo doista iznenađuje recentna izgradnja zvonika crkve sv. Antuna Padovanskog na Svetom Duhu u Zagrebu, donekle prema izvornoj zamisli Jurja Denzlera iz 1932. U rujnu 2008. zvonik je dovršen i blagoslovljen, a njegova

izgradnja otvorila nam je brojne teme o mogućim metodama zaštite graditeljskog naslijeđa.

Arhitekt Juraj Denzler (Zagreb, 1896–1981) započinje 1931. višegodišnju izradu projekta kompleksa svetišta (zavjetna crkva, kriptna i zvonik) na Sv. Duhu. Zanimljivo je da se u to vrijeme arhitekt Denzler zapošljava na

→ Južno
 pročelje crkve,
 Juraj Denzler,
 1931.

Arhitektonskom fakultetu te tridesetih godina razrađuje i projekte kapele na Sljemenu te Upravne zgrade Gradskih poduzeća u Zagrebu koja predstavljaju antologijska djela hrvatske arhitekture međuratnog razdoblja, čime se nužno nameće zaključak kako upravo u vrijeme kada je “oslobođen” egzistencijalnog “dodvoravanja” investitorima stvara svoja vrhunska djela.

Na sjevernoj strani zemljišta predviđenog za gradnju kompleksa, omeđenog dvjema ulicama (danas Sveti Duh i Topnička), na uzvisini, postojala je već kapela Sv. Duha s centralno smještenim zvonikom (obnovio Herman Bollé, 1893), a istočno od nje dvokatnica franjevačkog samostana (1922) i jednokatna zgrada za katoličke društvene sadržaje (1926). Ovaj vrlo zahtjevni urbanistički zadatak Denzler rješava situiranjem crkve, kripe i zvonika što bliže postojećim građevinama – odmaknuvši ih od križanja uskih prometnica

ostvaruje reprezentativni javni prostor pred novozamišljenim kompleksom. Ideju objedinjavanja grupe postojećih i novih građevina i stvaranja novog akcenta materijalizirao je projektom slobodnostojećeg zvonika zapadno od crkve. Shvaćajući kako je postojanje dvaju zvonika u disharmoniji i želeći ostvariti jedinstvenu dominantu projektom predviđa uklanjanje postojećeg zvonika kapele Sv. Duha.¹

Izgradnja kompleksa započinje na istočnoj strani crkvom koja je djelomično dovršena 1934. kao trobrodna dvoranska crkva s pravokutnim prezbiterijem i izraženim centralnim ulaznim rizalitom. Zanimljiva je plastična obrada ploha pročelja s kamenim klesancima raznih dimenzija. Geometrijska jednostavnost njezinih prostornih elemenata

¹ JURAJ DENZLER, Zavjetna crkva Sv. Antuna u Zagrebu, u: *Arhitektura*, 1-3 (1931), 65–68.

→ Pogled na južno pročelje i novi zvonik, FOTO: Mladen Benić, 2009.

i detalja s jasnim fokusom na oltar pridonose integritetu cjelokupnoga unutrašnjeg prostora.² U oblikovanju crkve mogu se očitati redukcionistička estetika i težnja stvaranju sveobuhvatnoga liturgijskog prostora, neke od karakteristika progresivnih liturgijskih strujanja iz razdoblja njezine izgradnje.³

Posljednji projekt unutar navedenog kompleksa Denzler potpisuje 1935. za prilazne stepenice platoa pred crkvom. Ulogu glavnog projektanta 40-ih godina preuzet će arhitekt Vladimir Potočnjak prema čijim

se projektima izvode manje intervencije na kompleksu (prigradnja jednokatnog krila samostana te uređenje prezbiterija). Tek 1970. nastavit će se s gradnjom kompleksa, no ne više prema izvornoj Denzlerovoj zamisli, jer je na mjestu predviđenom za kriptu Majke Božje Lurdske, uz zapadni zid crkve, izgrađena vjeronaučna dvorana potpuno druge prostorno-funkcionalne koncepcije kojom je onemogućena unutarnja veza crkve i predviđenog zvonika.

Dovršetak kompleksa prema izvornoj Denzlerovoj zamisli, gradnja zvonika, dominantnoga vertikalnog akcenta, u vrijeme socijalizma bila je nemoguća pogotovo zbog toga što se u neposrednoj blizini nalazila vojarna bivše JNA.

Potaknuti novim društvenim prilikama i željom dostojnog obilježavanja 75. godišnjice blagoslova i 25. godišnjice posvete crkve (2009), braća samostana Svetog Duha

² NATAŠA JAKŠIĆ, Arhitektonski opus Jurja Denzlera tridesetih godina dvadesetog stoljeća, doktorska disertacija, Zagreb, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007, 54-60.

³ STEVEN J. SCHLOEDER, *Architecture in Communion: Implementing the Second Vatican Council through Liturgy and Architecture*, San Francisco, Ignatius press, 1998, 20-26.

franjevci konventualci započinju akciju dovršetka kompleksa. Unutrašnjost crkve obnovljena je 2007. (arh. Željko Kovačić), a zvonik je izgrađen u jesen 2008.

Vodeći se idejom franjevacca o izgradnji zvonika prema Denzlerovu projektu te prema Građevinskoj dozvoli i modelu iz 1932. novi projekt izrađuje Tehno-ing d.o.o.

Prilikom iskopa građevinske jame pronađeni su izvorni temelji zvonika, koji je vjerojatno započet krajem 30-ih godina, te se na njima nastavila gradnja novog. Neupitno je, dakle, kako je njegova pozicija doista autentična. Osnovni volumen građevine, vertikalna podjela vijencima, prozorski otvori uz zvona i ukrasni otvori u obliku križa također proizlaze iz izvornog projekta. No ostali elementi uvelike se razlikuju od Denzlerove zamisli cijelog kompleksa. Zvonik u podnožju nije obavijen monumentalnim stubama koje vode do kapele Sv. Duha. Prostor unutar zvonika podijeljen je na devet etaža, umjesto na četiri. Prizemlje i prvi kat oblikovani su kao zasebne prostorne jedinice s posebnim ulazima. Ostale su etaže povezane dvokrakim stubištem, a pristup je omogućen s krovne terase vjeronaučne dvorane. Posljedica većeg broja prostorija je veći broj različito tretiranih otvora na pročelju. Nažalost, Denzler nije razradio detalje zvonika, danas su oni interpretacije segmenata idejnog nacrtu, predimenzionirani i ostakljeni te po noći svijetle. Naglasak je na njima tim veći jer se nalaze na zaglađenoj betonskoj plohi pročelja. Upravo naglašavanjem detalja i obradom pročelja zvonik više nije vertikalna koja povezuje ostale građevine u smislenu kompoziciju, već se ističe i zaokuplja pažnju kao autonomni element.

Dogradnja zvonika pokazala je nedostatak produktivne komunikacije svih (stručnih) sudionika u gradnji, što je prilično čest problem prilikom takvih intervencija. Cijeli se kompleks nalazi u zoni zaštite pod nadzorom Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode čija je uloga u ovom slučaju svedena na aktivnosti sanacije već učinjenog, što svakako ne bi smjelo biti.

Veliki kompleksi svetišta zbog različitih okolnosti nerijetko se grade duže vrijeme prema nadovezujućim ili različitim autorskim koncepcijama. O tome nam mogu svjedočiti i tri primjera u Zagrebu: crkva svetog Blaža na uglu Primorske i Prilaza Gjüre Deželića, svetište Majke Božje Lurdske u Zvonimirovoj te crkva svete Marije Pomoćnice na Knežiji.

Viktor Kovačić izrađuje projekt crkve Svetog Blaža 1909. (prva nagrada na natječaju). Gradnja započinje 1912, a pred Prvi svjetski rat crkva je pod krovom.⁴ Godine 1923. nastavlja se s dovršenjem, no ono staje zbog Kovačićeve smrti 1924. Iza njega ostaju samo skice nekih dijelova unutrašnjosti, a 30-ih njezino uređenje nastavljaју Alfred Albini i Stjepan Hribar. Nakon toga u crkvi nema značajnijih intervencija sve do 1995. kada se raspisuje opći, javni i pozivni arhitektonski natječaj za izradu idejnog rješenja unutrašnjosti crkve sv. Blaža. Na natječaju su dodijeljene tri jednakovrijedne prve nagrade grupama autora: Renata Waldgoni i Andrej Uchytel, Ivan Crnković i Nenad Fabijanić. Vjerojatno najispravniji put kada ne postoje dostatni elementi za dovršenje izvorne zamisli jest arhitektonski natječaj i nova autorska koncepcija, no rezultati natječaja za crkvu svetog Blaža pokazali su svu složenost odnosa postojeće građevine i modela njezina dovršetka, tako da je još i danas unutrašnjost ostala nedovršena.

Sličan tijek gradnje dogodio se i svetištu Majke Božje Lurdske. Arhitekt Jože Plečnik izradio je projekt 1935. prema kojem je izvedena kripta (u dvije faze: 1936-1937. nadzor Ivo Senk i 1940-1941. nadzor Zvonimir Vrkljan), oltari i veći dio crkvenog inventara.⁵ Još 40-ih Plečnik izrađuje neke promjenbene nacрте za dovršetak svetišta prema kojima je izvedeno pristupno stubište. Gradnja svetišta nastavit će se tek 1965. kada Vrkljan izrađuje projekt crkve potpuno druge koncepcije od Plečnikove. Crkva je 1971. posvećena i

⁴ MLADEN ŠKREBLIN, Urediti ili dovršiti?, u: Čovjek i prostor, 1996, 28-31.

⁵ ZVONIMIR VRKLJAN, Sjećanja, Zagreb, 1995, 163.

stavljena u funkciju, ali nedovršene unutrašnjosti. Premda je 1995/96. raspisan natječaj za uređenje samostanskog sklopa, formiranje pristupnog trga i unutrašnjosti tzv. "gornje crkve" te je odlučeno kako će se dovršetak povjeriti arhitektu Ivanu Crnkoviću, do danas radovi nisu započeli.

Dogradnja prvotno neizgrađenog zvonika crkve sv. Marije Pomoćnice na Knežiji (arh. Zvonimir Požgaj, 1942.) najbližiji je primjer situaciji na Sv. Duhu. Godine 1964. na postojećoj bazi izgrađen je zvonik izmijenjene unutarnje organizacije gdje su više etaže podijeljene na stambene jedinice te povezane drvenim dvokrakim stubištem. Vanjsko oblikovanje ne kopira Požgajev izvorni projekt, ali ga slijedi u osnovnim konceptnim zamislima: trodijelnoj podijeli plohe naglašenim vertikalama te otvorenom završetku. Ova realizacija izmijenjene izvorne forme skladno se uklopila u kompoziciju crkve i župnog ureda.

Vratimo li se sada na temu zvonika svetišta svetog Antuna Padovanskog, možemo postaviti pitanje je li odluka o njegovoj izgradnji prema Denzlerovoj zamisli bila ispravna. Identična prostorna situacija onoj u vrijeme izgradnje crkve te postojanje glavnog projekta zvonika navode nas na razmišljanje kako i nije bilo druge mogućnosti. No vremen-ski odmak sa sobom donosi i nove potrebe korisnika te suvremene spoznaje o potrebnoj kvaliteti prostora, suvremene materijale i tehnologije izvedbe te nove arhitektonske pristupe u stvaranju prostora. Raspisivanje

natječaja rezultira brojnim mogućim rješenjima, raznim pristupima te propitivanjima pojedinih aspekata projektnog zadatka, no sami natječaji mogu biti skupa investicija čija realizacija često ne slijedi odmah.

Bez obzira koji je model dovršetka izabran (razrada izvornoga idejnog projekta ili izrada novog projekta) trebalo bi se pridržavati određenih općih smjernica suvremenih principa zaštite.⁶ Po njima dogradnje ne bi smjele iskriviti, umanjiti vrijednost ili odvrćati pažnju od bitnih dijelova kompozicije, njezine kulturne vrijednosti i interpretacije. Trebale bi biti kompatibilne s izvornom teksturom, poštivati i obogatiti duh originala, ali i odražavati suvremene ideje. Sveobuhvatnom dokumentacijom potrebno je analizirati i valorizirati postojeće stanje, idejni projekt te novo rješenje, što podrazumijeva multidisciplinarni tim stručnjaka. U konačnici treba težiti integritetu starih i novih komponenta kompozicije, sveukupnom kvalitetnom rješenju jer arhitektura današnje dogradnje također će postati graditeljsko naslijeđe u budućnosti.

S obzirom na sve navedeno dovršetak jedne zamisli nakon 77 godina uistinu bi se mogao pozdraviti kada bi realizacija dosljedno pratila idejni projekt, odnosno kada bi bilo odlučnosti i stručnog znanja da se zamišljeno izvede do samog kraja. ✕

⁶ www.icomos.org (02.03.2009.)

